

JUOZAS MEŠKAUSKAS

PRELATO MYKOLO KRUPAVIČIAUS JAUNYSTĖ

Mykolas Krupavičius yra labai žymus Lietuvos kultūrininkas, visuomenininkas ir politikas. Ši kovinga asmenybė išaugo iš paprasto kaimo bernioko.

Jis pats savo atsiminimus pradeda taip: „Savo giminės kilme niekada nesidomėjau. Ji man ir dabar nerūpi“. M. Krupavičiaus tėvai Pranciškus Krupavičius ir Rozalija Malinauskaitė buvo baudžiauninkų vaikai. Rozalija ir Pranciškus gyveno Balbieriškio dvare. Balbieriškis yra prie Nemuno upės, Birštono kilpoje. M. Krupavičius rašė: „Balbieriškis žinomas nuo XVI a. pradžios. Ta vieta priklauso prie senesniųjų mūsų apgyventų vietų. XVI a. pradžioje ten buvo įkurtas dvaras, kuris davė pradžią miesteliui. <...> Balbieriškis – tai grybų, uogų, riešutų, žuvų ir vėžių karalija. Gamtos grožis ir turtai sudarė puikią atostogų vietą. Pasaulį išvydau 1885 m. spalio 1 d. Balbieriškyje“¹.

Tėvas Pranciškus Krupavičius buvo išsilavinęs žmogus. Kur ir kokius mokslus buvo baigęs, tiksliai nežinoma. Tačiau tarp jo knygų buvo išleistų rusų, lenkų ir prancūzų kalbomis. Rozalija Krupavičienė taip pat buvo apsukri Balbieriškio dvaro ūkininkaitė, mokėjusi skaityti ir rašyti. Motinos tėviškės tarpusavio kalba, kaip ir visų ano meto Balbieriškio gyventojų, buvo lenkiškas ir lietuviškas žargonas. Tačiau jie laikė save dzūkais. M. Krupavičius sako: „Kaip mano tėvas ir motina Balbieriškyje kalbėjo tarp savęs? Aš nežinau. Tačiau su mumis (mes buvom keturi vaikai – aš ir trys seserys) motina kalbėjo tik lietuviškai. Ji norėjo išmokyti mus ir lenkų kalbos, nes manė, kad mokėti antrą kalbą yra labai naudinga“².

Mykolo tėvas buvo aludaris ir spirito varyklų mechanikas. Dirbo Bal-

¹ Mykolas Krupavičius, *Atsiminimai*, Chicago: Lietuviškos knygos klubas, p. 13–14. Straipsnio autorius laisvai interpretuoja citatas iš M. Krupavičiaus atsiminimų.

² *Ibid.*, p. 13.

bieriškyje ir dar dviejuose dvaruose. Jis labai norėjo būti ūkininkas. Susitaupęs pinigų manė, kad jau gali įsigyti ūkį ir aludario tarnybos atsisakė. Tačiau pinigų jis buvo išskolinęs. Išskolintų pinigų nebegalėjo susirinkti ir ūkio nupirkti neįstengė. Tuomet išsinuomojo nedidelį 30 ha Ūtos dvarelį ir į jį įsikėlė. Mykolui tada buvo dveji metai. Čia gyveno neilgai. Krupavičienės broliui su žmona mirus, liko du našlaičiai vaikai ir ūkis Junonių kaimė, Rumbonių parapijoje. Pranciškus Krupavičius buvo išrinktas likusių vaikų globėju. Bet našlaičių giminės iš motinos pusės buvo nepatenkinti paskirtaisiais globėjais. Jie žinojo, kad Krupavičiai našlaičius išugdys lietuviais. Teismo būdu vaikai iš Krupavičių buvo atimti. Krupavičiai turėjo išvažiuoti ir iš ūkio. Jie nusikėlė gyventi į Igliškėlių kaimą, prie Marijampolės ir Prienų vieškelio. Čia jie nusipirko gabalėlį žemės, pasistatė namą ir įkūrė krautuvėlę. Prekyba nelabai sekėsi. Tuomet ją pakeitė į aludę. Įvedus monopolį, aludė buvo uždaryta. Krupavičiai vietoj jos atidarė užieigos namus. Bet ir šis verslas nebuvo pelningas. Tėvas pradėjo rūpintis išvažiuoti į Ameriką. Draugai jį atkalbinėjo, bet jis jų neklausė. Būdamas jau per 50 metų, išvyko. Jo žmona su keturiais vaikais – Mykolu, Melanija, Veronika ir Maryte – liko Igliškėliuose. Krupavičienė su vaikais gana sunkiai vertėsi. Amerikoje Pranciškui irgi nesisekė. Jis negalėjo gauti darbo. Sunkvežimio sunkiai sužeistas, mirė.

Mykoliukas pradėjo mokytis tėvams gyvenant dar Junonyse. Mokė pati motina. Jis mėgo žiūrėti knygas su paveikslėliais. „Tą mano silpnybę, – rašo M. Krupavičius, – motina išnaudojo savo tikslams, norėdama išmokyti raidžių, bet ne visuomet pavykdavo. Aš pasistengdavau vis susirgti. Bet penkerių metų jau paskaitydavau lengvesnius skaitymėlius“³.

Mokyklą pradėjo lankyti Junonyse. Mokytojas buvo Kazlauskas. Krupavičius sako, kad tą mokyklą jis gerai atsimena. Jį, jauniausią ir mažiausią, kiti vaikai pajuokdavo ir stumdydavo. Čia jis buvo neilgai. Krupavičių šeimai persikėlus į Igliškėlių kaimą, Mykolas ėjo į ten esančią mokyklą. Tai buvo vienintelė pradžios mokykla visame valsčiuje. Mokytojas buvo J. Jasaitis. Šią mokyklą M. Krupavičius labai mėgo. Mokiniai dažniausiai buvo vyresni, jie norėdavo prieš kariuomenę išmokti rusų kalbos. Mokytojas Jasaitis, nepaisydamas draudimo, mokydavo iš maldaknygių lietuviškai. Mokiniai šalia maldaknygių turėjo knygą rusų kalba, kad prireikus galėtų maldaknygę pridengti. M. Krupavičius sako: „Mokslo atžvilgiu mokykloj

³ *Ibid.*, p. 16.

nepasižymėjau. Mokytojas buvo bitininkas ir meisteris. Daugiausia laiko praleisdavo sode prie bičių arba savo meistrystės kambaryje. Vaikams mokyti visada turėdavo savo pavaduotoją iš pačių mokinių⁴.

M. Krupavičius pradžios mokyklą baigė būdamas 9-erių metų. Motina, nenorėdama, kad jis bastytųsi gatvėj, paprašė mokytoją Jasaitį, kad jį paliktų mokykloj ilgiau. Ten būdamas dažnai turėjo pavaduoti mokytoją. Mokiniam tarpusavyje kalbėtis lietuviškai buvo uždrausta. Mokytojas Jasaitis lietuvių kalbos ne tik nedraudavo, bet net propaguodavo. Lietuviybę palaikė ne tik šeima, bet ir visa lietuviška aplinka. Ir iš pašalies jau pradėta gauti lietuviybę palaikančių akstinių. M. Krupavičius rašo: „Mūsų mokykloje jau buvo skaitoma slapta lietuviška spauda, laikraščiai ir knygelės. Gerai atmenu, kad jų atnešdavo į mokyklą Mergašilio Vaičiulionių Jurgis. Tokius laikraščius platindavau ir aš. Man jų pristatydavo du šaltiniai: Panausupio Ambraziejus Juozapas ir Putriškių Vitkauskas Viktoras. Abiejų šeimoms buvo apsišvietusios ir kovojo už lietuvišką žodį ir lietuvių tautos gerovę. Kodėl jiedu išsirinko mane tokiu spaudos platintoju, kada aš buvau vos 7–8 metų vyras, negaliu dabar pasakyti, bet faktas, kad jie man pristatydavo lietuviškų laikraščių ir knygelių. Aš juos išdalindavau savo draugams parnešti tėvams. Platindavau tą spaudą ir kitokiais būdais. Jasaitis žinojo, kad jo mokiniai skaito draudžiamą spaudą, bet jis nieko mums nesakydavo, tik įspėdavo mano motiną, kad aš būčiau atsargesnis. Ji manęs už tai nebarė, tik patarė būt atsargesniam. Taip pat žinojau, kad motina gauna storesnių knygų iš tų pačių šaltinių⁵.

Mykolo Krupavičiaus lietuviybės mokytojai Juozas Ambraziejus ir Viktoras Vitkauskas, kurie jam pristatydavo laikraščius ir knygas, dalyvavo 1905 metų revoliucijoje ir todėl turėjo slėptis. Ambraziejus išvažiavo į Ameriką, o Vitkauskas – į Daniją. M. Krupavičius Igliskėlių pradžios mokykloje užtruko gana ilgai (apie 9–10 metų). Netoli nuo Krupavičienės užkeičė buvo kalvė. Mykolas, turėdamas laiko, dažnai į kalvę užeidavo. Jis pamėgo tą darbą ir kartais pats bandydavo ką nors nukalti. Motinai tai nepatiko. M. Krupavičius sako: „Išmokau nulūžusią arklio pasagą nuo kanopos nulupti. Jokios abejonės man nekilo, kad mano pašaukimas yra kalvystė ir kad aš būsiu kalvis. Bet motinos buvo kitas planas. Ji sūnų būtinai norėjo ponu padaryti. Neturėdama kitokios galimybės, vertė mane eiti į čia pat

⁴ *Ibid.*, p. 18.

⁵ *Ibid.*, p. 19.

esančią valsčiaus raštinę praktikuotis. Ėjau susiraukęs, nes kalvė mane labiau traukė“. Raštinėje Mykolas taip pat gana greit pasiekė tam tikro tobulumo. Išmoko surašyti kvietimus į ūkininkų sueigas, išrašyti liudijimus tiems, kurie norėjo parduoti arklius ir galvijus jomarke. Už tuos liudijimus jis gaudavo po tris kapeikas ir tai buvo jam nemažas atlyginimas. Toliau Krupavičius rašo: „Galbūt su motina ilgokai dar būtume svarstę kalviauti ar ponauti, bet du įvykiai nukreipė mano ir motinos galvoseną“⁶.

Buvo maždaug 1900-ieji metai. M. Krupavičius turėjo padėti motinai tvarkyti namus, padėti aptarnauti užėinančius žmones. Kartą motina jį, dvylikametį, pasiuntė į Balbieriškio jomarką nupirkti karvės. Ji manė, kad jam ten padės jos giminaitis. Giminaičio namie jis nerado. Nuėjo į jomarką. Pamatė karvę, kuri jam patiko. Bet vieni jį išvadino piemeniu, kiti pavarė ganyti kiaulių. Karvės savininkas buvo mandagesnis, paklausė, ar jis turi pinigų karvei pirkti. Jis parodė pinigus. Nupirkęs karvę už 18-ka rublių, pasiėmė už pavadžio ir išėjo namo. Kelio buvo apie 30 km. Atėjus nakčiai, jis su karve pernakvojo Balbieriškio girioje. Praleidęs naktį, laimingai pasiekė namus. Juo jau buvo susirūpinusi motina ir kaimynai. Kitą kartą jis turėjo važiuoti į Balbieriškį motinai nupirkti prekių (alaus, degtinės ir t. t.). Ten taip pat jis turėjo nemalonumų, bet atsirado žmonių, kurie jam padėjo. Krupavičius sako: „Šitokios gyvenimo sąlygos mane išmokė savarankiškumo, orientacijos ir kartu puikybės. Supratau esąs vyras, o ne piemengalys. Vieną kartą, kada motina norėjo už kažkokį nusikaltimą man kailį išperti, aš paėmiau už pančio ir autoritetingai pareiškiau: to, mama, užteks. Esu jau vyras. Mama apsverkė. Nieko nepasakė, tik daugiau manęs pančiais nebevaišino“⁷.

Be laikraščių ir knygų platinimo, M. Krupavičius su kitais savo draugais mokiniais tuos laikraščius skaitydavo, dažniausiai slapta susirinkę už ūkininko kluono. Jie jautė, kad jų atliekamas darbas yra svarbus ir tai jiems teikė išdidumo, pasiryžimo ir drausmės.

M. Krupavičiaus pašaukimo ieškojimo kelyje dar prisimintinas vienas įvykis. Marijampolėje stovėjo rusų husarų raudonkelių dalinys. Vieną kartą per Igliškėlių kaimą prajojo šis dalinys su orkestru. Orkestro dalinyje buvo ir Mykolo amžiaus muzikantų. Jis panoro tapti orkestro dalyviu. Motina čia vėl turėjo rūpesčio jį nuo to atgrasinti. Netrukus po to vienas

⁶ *Ibid.*, p. 21.

⁷ *Ibid.*, p. 23.

jaunas ponas, jodamas per Igliškėlių kaimą, sustojo Krupavičienės užėjoje. Pasikalbėjęs su jos dukterimis ir Mykolu, paklausė Krupavičienę, kodėl ji neleidžia Mykolo į mokslus. Jinai jam paaiškino, kad jai su vaikais nelengva gyventi ir kad ji neturi lėšų Mykolo mokslui. To pono būta Žmuidziničiaus, vėliau žinomo lietuvių menininko. Jis buvo baigęs Veiverių mokytojų seminariją. Jis papasakojo apie seminariją – kad tai yra gera mokykla ir nebrangi, patarė sūnų leisti ten mokytis. Krupavičienė, apgalvojusi ir pasitarusi su artimaisiais ir draugais, nutarė sūnų leisti mokytis ir paprašė mokytoją J. Jasaitį jį paruošti.

1900 metais mokytojas J. Jasaitis nuvežė M. Krupavičių į Veiverių mokytojų seminariją laikyti egzaminų. Šalia mokytojų seminarijos buvo pavyzdinė pradžios mokykla, kuri turėjo penkis skyrius. Seminarija – tris skyrius. Mykolas Krupavičius buvo priimtas į tos pavyzdinės mokyklos 4-ą skyrių. Į mokyklą suvažiuodavo 15–17 metų jaunikaičiai. Krupavičius sako: „Į mokyklą mokiniai atsiveždavo ne tik kaimo papročius, bet labai dažnai ir berniškus įpročius bei lietuvių kalbą. Jokios svetimios įtakos nepažeisti ir giliai suleidę šaknis į jų lietuvišką sielą, nepaisydami lietuvių kalbos persekiojimų, draudimų ją vartoti, nepaisydami kasmetinių aukų už lietuvių kalbos vartojimą, veiveriečiai stipriai laikėsi savo kalbos“⁸. Nors lietuvių kalba seminarijoje buvo draudžiama, bet mokiniai kalbėdavo lietuviškai. Jie palaikydavo ryšius su kaimu. Mokytojams nežinant, jie lankydavosi apylinkėj vykstančiose vestuvėse. Mokiniai iš savo lietuviško kelio nenorėjo išsukti. Mokyklos vadovybė už tokius dalykus nebaudė. M. Krupavičius sako: „Mokyklos vadovybės rūpestis buvo, kad mokiniai neturi kištis į politiką, o ta politika buvo lietuviškų laikraščių skaitymas ir platinimas. Mano laikais seminarijos inspektorium buvo kietas rusas“⁹.

Seminarijoje ir apylinkėje mokinių lietuviška veikla buvo labai aktyvi. Iš mokytojų vienintelis lietuvis buvo Tomas Žilinskas. Jis dėstė lietuvių kalbą. Krupavičius sako: „Veiverių mokytojų seminarija – vienintelė anų laikų aukštesnioji mokykla, kurioje buvo dėstoma lietuvių kalba“¹⁰. T. Žilinskas taip pat dėstė braižybą. Po braižybos pamokų Žilinskas kviesdavosi mokinių komisiją, kuri jam padėdavo surašyti pažymius. Bet kviesdavosi tik patikimus mokinius. Tai būdavo Markevičius, M. Krupavičius ir dar

⁸ *Ibid.*, p. 27.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*, p. 29.

vienas kitas. Krupavičius apie Tomą Žilinską rašo taip: „Pažymius mes įrašydavom labai greit. Tada prasidėdavo maloniausia programos dalis, kuri man ir dabar neišdilusi iš galvos. Tai lietuviškas pasikalbėjimas lietuviškais reikalais. T. Žilinskas tokiais atvejais lyg atgimdavo, pasidarydavo linksmas ir spinduliuojantis. Debesys, kurie dažniausiai dengdavo veidą, išnykdavo. Žilinskas papasakodavo visas lietuviškas aktualijas, prie kurių priklausė lietuviškas sąjūdis, įsikūrusios organizacijos, draugijos ir jų veikla, lietuvių persekiojimas ir areštai, pasirodžiusios knygos ir laikraščiai. Šitie pasikalbėjimai buvo tikri lietuvybės kursai. Ne kartą jis mus apdalinavo knygomis ir laikraščiais. Žilinskas patardavo su jo dėstytais dalykais supažindinti mūsų ištikimus draugus. Tik nenorėdavo, kad jo pavardė būtų minima. Žilinskas prašydavo pranešti, kurie mūsų draugai yra tautiniu požiūriu susipratę, ištikimi lietuvybei ir kuriais galima pasitikėti“¹¹. M. Krupavičiui T. Žilinskas imponuodavo kaip lietuvis. Žilinskas buvo vedęs Varšuvos lenkaitę, bet ją jis išmokė lietuviškai. Šeimoje ir gatvėje su vaikais ir anūkais taip pat kalbėdavo tik lietuviškai. Jis nepaisė lietuvių kalbos draudimo. Draudimus taikė tik mokyklai. Su rusais bendros kalbos jis neturėjo. M. Krupavičius apie Veiverių mokytojų seminariją yra geros nuomonės, ypač kad ji turėjo gerus mokytojus. Jis sako, kad mokytojo Sokolovo dėka pamilęs literatūrą (kurią jis mėgstas ir dabar). Lietuviai mokiniai daugiau ar mažiau buvo susipratę lietuviai. Vieni drąsesni, kiti bailesni, bet atsižadėjusių lietuvių kalbos nebuvo. M. Krupavičius sako: „Mūsų lietuviškas darbas tada reiškėsi dviem kryptimis – darbas savų tarpe ir darbas visuomenėje“. Ir toliau: „Mūsų visų tų laikų lietuvių šūkis buvo: šalin caro valdžią“¹². Darbas vyko slaptose mokinių kuopelėse. Kiek tų kuopelių mokykloje buvo, Krupavičius nežino. Kuopelėj dažniausiai buvo po 7–8 narius.

Svarbiausias mokinių darbas buvo lietuviškų knygų ir laikraščių platinimas. Be abejo, jis buvo slaptas ir pavojingas. Mokiniai jį atlikdavo uoliai, entuziastingai ir palyginti sėkmingai. Bet būdavo ir nepasisėkimų. Vieną kartą Mykolas Krupavičius, platindamas lietuvišką spaudą, įkliuvo policininkui. Policininkas buvo ukrainietis, pažino jo motiną Krupavičienę, tad jį paleido, tik pasakė, kad jis apie tai pasakysias jo motinai. Motinai tas įvykis kainavo degtine ir rubliais.

¹¹ *Ibid.*, p. 30.

¹² *Ibid.*, p. 36.

M. Krupavičius Veiverių mokytojų seminarijoje buvo geras mokinys. Seminarija turėjo nemažą knygyną. Jis beveik visas to knygyno knygas perskaitė. Čia rado ir neoficialių, neregistruotų knygų, pavyzdžiui, apie Savanorolą. „Tą knygą ryte prarijau, – rašo Krupavičius. – Ji man padarė nepaprastą įspūdį. Pirmą kartą tada išskaičiau apie Katalikų Bažnyčios visuomeninę ir valstybinę vertę. Ji man padėjo apsišviesti, apsiskaityti ir išsilavinti“¹³. Reikia pasakyti, kad veiveriečiai lietuvių gyvenime yra išvertę giliai ir plačiai vagą. Veiveriai ir jų apylinkės turbūt galima laikyti pirmuoju blaivybės skleidimo centru.

M. Krupavičius Veiverių mokytojų seminariją baigė gerai, be trejetukų ir jo diplome buvo įrašyta, kad jam suteiktos dviklasės mokyklos mokytojo teisės. Tokios mokyklos mokytojo teisėms gauti reikėdavo baigti seminariją be trejetukų ir bendras pažymys turėjo išeiti ne mažesnis kaip 4,5. Bet bebaigdamas seminariją ir laikydamas egzaminus, jis pasijuto labai nusilpęs ir ligotas. 1905 m. birželio mėn. jis nuvyko pas daktarą Roką Šliūpą. Šis, ištyręs jo sveikatą, pasakė, kad jis turįs džiovą. Pasiūlė jam gydytis išvažiuoti į Šveicariją. Jis paaiškino daktarui, kad neturi lėšų. Tada išgirdo kitą daktaro sprendimą: „Važiuok namo ir mirk“. Su tokiu sprendimu jaunas diplomuotas mokytojas grįžo į Iglirkėlius pas mamą. Motina tragišką jo padėtį suprato. Ji ėmė sūnų gydyti geru maistu ir poilsiu. Sveikata pasitaisė ir jis pasijuto žymiai geriau. Lietuviai mokytojo vietų mokyklose negalėjo gauti Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijų mokyklose. Čia mokytojus skirdavo rusų įstaigos. Krupavičius rašo: „Tada man kilo galvosūkis, kur mėginti įsiterpti į darbą: Rusiją ar Lenkiją. Motina argumentavo už lenkus: arčiau ir katalikiškas kraštas. Rusijos ji nemėgo. Vieną gražią dieną nuėjome į Kauno gubernijos mokyklų viršininko kabinetą aš, Eidukas ir dar vienas kolega. Jis pasiteiravo, kokio tikėjimo ir kurios tautybės esame. Atsakėme: lietuviai, katalikai. Direktorius veidas ir kalbos tonas pakito. Direktorius pasakė: „Argi nežinote, jaunuoliai, kad jums mano direkcijoje vietų nėra. Įstatymu uždrausta“¹⁴. Laikas buvo labai neramus. 1905 m. vyravo revoliucinės idėjos“. Lietuvoje negaudamas mokytojo vietos, M. Krupavičius pasiuntė prašymus į Rusiją ir Lenkiją. Jam buvo pasiūlytos trys vietos į Lenkiją ir viena į Jekaterinoslavo apygardą triklasės mokyklos mokytoju su gera alga. Kilo klausimas, kurią vietą pasirinkti. Nulėmė motinos

¹³ *Ibid.*, p. 13.

¹⁴ *Ibid.*, p. 50.

sprendimas – pasirinkti mokytojo vietą prie Lomžos. Motinos sprendimai rėmėsi tokiais argumentais: Lomža yra artima vieta, pigiausia bus kelionė ir tai katalikų kraštas. Pasiūlytos vietos vardas buvo Penchratka.

M. Krupavičius, prieš išvažiuodamas į Lomžą, nuvažiavo pas dr. Šliūpą patikrinti sveikatos. Jo sveikatą rado geresnę, bet patarė apie metus mokytojo darbo nesiimti. M. Krupavičius nepaklausė ir išvažiavo ten, kur buvo pasirengęs. Traukiniu teko važiuoti iki Lambruno ir arkliu į Penchratką. Važiuodamas jis stebėjo krašto gamtą, gražius ūkininkų trobesius, gražias bažnyčias, linksmus žmones. Jis buvo pamiršęs lenkų kalbą, o čia – mozūrų kraštas, žmonės kalba sava tarme, net ir lenkui nelengva susikalbėti. Penchratka buvo didelis kaimas, arti 1000 gyventojų. Mokykla stovėjo už kaimo ant kalniuko. Mokykla nešvari, apleista. Keli kaimo gyventojai žadėjo jam padėti. Apylinkėj buvo ir lietuviai. Jie šeštadieniais susirinkdavo pas kurį nors vieną iš jų arba artimiausiame miestelyje. M. Krupavičius rašo: „Pradžios mokyklos mokytojas Lenkijoje ne tiktai kaimiečių, bet ir aukštesnių sluoksnių buvo gerbiamas ir traukiamas į inteligentų bendravimą“. Lenkai kaimiečiai ir inteligentai mokytojus labai gerbė, ypač dvarininkai, kurie tautiniame ir kultūriniame gyvenime užėmė vadovaujamą vietą. Mokytoją laikė lenkybės apaštalu ir pagrindiniu veikėju tautinės kultūros srityje. M. Krupavičius sako: „Jie neklydo. Lenkas mokytojas savo kraštui daug nusipelnęs. Visai kitaip lietuvių mokytoją anais laikais traktavo lietuviai inteligentai, kuriems mokytojas buvo lyg iki jų nepribrendęs“¹⁵. Krupavičius sako: „Man pačiam mokytojaujant Lenkijoje bent kelis kartus teko būti dideliuose pobūviuose pas advokatus, gydytojus, teisėjus, dvasininkus ir niekur nepastebėjau, kad pradžios mokyklos mokytojas būtų laikomas už juos žemesnis“¹⁶.

Lenkų pradžios mokyklų mokytojai dažnai šaukdavo suvažiavimus, kuriuose svarstydavo aktualius reikalus, rusifikacijos, mokyklų tautinimo ir kitas problemas. Mykolas Krupavičius tais suvažiavimais domėjosi, nė vieno jų nepraleisdavo. Lietuviai mokytojai Lenkijoje taip pat šaukdavo suvažiavimus, jie taip pat domėdavosi ir sprendavo lietuvių problemas. Lietuviai mokytojai buvo įkūrę savo mokytojų organizaciją, kurios iniciatorių grupėje M. Krupavičius buvo vienas iš aktyviausių. Krupavičius rašo: „Esu vienas Lietuvių mokytojų sąjungos steigėjų. Kiekviename tų

¹⁵ *Ibid.*, p. 61.

¹⁶ *Ibid.*, p. 62.

suvažiavimų dalyvaudavau, stebėdamas, kokie skirtumai tarp mūsų ir lenkų mokytojų suvažiavimų“¹⁷. 1905 m. visos Rusijai priklausomos Lenkijos dalies mokytojai nutarė sutautinti mokyklą ir iš jos pašalinti visa, kas yra rusiška. Garsus tuo atžvilgiu buvo 21-as mokytojų suvažiavimas Varšuvoje. Mokytojai gausiai jame dalyvavo. Buvo nuvykę ir lietuvių mokytojų, nuo seniau gyvenančių Lenkijoje. Jaunesnieji lietuviai, tarp jų ir M. Krupavičius, tam pritarė, bet į suvažiavimą nevažiavo. Lietuviai suvažiavo į Zambrovą. Jie irgi pritarė išmesti iš Lenkijos pradžios mokyklų kas buvo rusiška, tai yra sutautinti Lenkijos pradžios mokyklą.

M. Krupavičius, būdamas Lenkijoje, lygino lietuvių ir lenkų ūkininkų gyvenimą. Apie Lenkijos ūkininką M. Krupavičius sako: „Lomžos apylinkės ūkininkas gerokai skyrėsi nuo Lietuvos ūkininko. Lenkas daugiau dėmesio kreipdavo į išorę negu lietuvis. Lenkas ūkininkas trobesius laikė švaresnius ir šventadieniais vyrai ir moterys rengėsi visai miestietišškai“¹⁸. M. Krupavičius Lenkijos ūkininkams stengėsi perduoti, kas buvo geresnio pas Lietuvos ūkininką, ir ėmė dėmesin, kas buvo geresnio pas lenkų ūkininką. Apie lenkus M. Krupavičius sako: „Lenkus labai skyrė kilmė: bajoras ir valstietis, arba nebajoras. Lenkas važiuodavo į bažnyčią, meldavosi rytą ir vakare, bet praktiškai jis gyveno taip, kaip jam buvo patogiau“¹⁹.

M. Krupavičiui ta mokytojo vieta nelabai patiko. Jis panorio iš jos išsikelti. Norėjo grįžti į Suvalkus, bet ten kaip lietuvis negavo vietos. Jis buvo paskirtas į Rutkų miestelį. Ten mokykla buvo geresnė. Namas ir apylinkės geriau atrodė ir buvo daugiau lietuvių inteligentų, su kuriais jis palaikė artimus santykius. Jis rašo: „Atsidūriau tokioje aplinkoje, kurioje galėjau lengviau gauti knygą ir laikraštį“. Čia jis turėjo mokykloje daugiau vaikų ir vaikai buvo geriau parengti. Apie Rutkus M. Krupavičius sako: „Pasiliko malonių atsiminimų, bet ten buvo susidaręs pavojus nueiti visai kitais keliais, negu esu nuėjęs“²⁰. Rutkuose jis lankydavosi pas teismo sekretorių, kuris turėjo tris dukteris. Viena jam patiko ir jis buvo nutaręs sukurti šeimą. Bet pirmiau, negu taip padarė, jis parašė apie tai savo motinai. Motina jam atrašė trumpai: „Vaikeli, tu toks lietuvis, kaip sugyvensi su lenke, kas bus su jūsų vaikais?“ Krupavičius rašo: „Man visa paaiškėjo ir, metams

¹⁷ *Ibid.*, p. 63.

¹⁸ *Ibid.*, p. 68.

¹⁹ *Ibid.*, p. 70.

²⁰ *Ibid.*, p. 72.

pasibaigus, pasiryžau iš Rutkų išsikelti. Motinai už tą trumpą pamoką ir šiandien esu dėkingas. Taip dingo nemažai lietuvių mokytojų, sukūrusių mišrias šeimas, kurių vaikai dažnai tapo lenkais. Mano motina išgelbėjo mane nuo tokio likimo“²¹. M. Krupavičius buvo jautrios širdies žmogus. Gyvendamas Rutkuose jis aprašo tokį atsitikimą. Apylinkėje ir apie namus jis pastebėjo bėgiojantį labai pavargusį bernardinų veislės šunelį. Jis jį priėmė į namus ir jis tapo labai geru namų ir daržo sargu. Išsikeldamas iš Rutkų, jis norėjo paimti jį su savimi, bet geležinkelio administracija jam to neleido. M. Krupavičius sako: „Man atsisveikinant mano ir šunelio akys buvo pilnos ašarų, nes jis vėl tapo benamiu“²².

Tuo metu jau pradėta leisti lietuviams mokytojams dirbti Lietuvoje. M. Krupavičius, kaip aktyvus lietuvių veikėjas, iš Rutkų panorą išsikelti į Lietuvą. Jis padavė prašymą gauti mokytojo vietą Lietuvoje. Gavą kvietimą į Papilę. Jis rašo: „Vadinasi, 1907 m. gavau paskyrimą į Papilę mokytojo padėjėju. Nežiūrėjau nei vietos, nei atlyginimo. Man rūpėjo dirbti Lietuvoje“²³. M. Krupavičius toliau sako: „Praleisto laiko Lenkijoje nesigailiu. Laikas nebuvo tuščiai praleistas. Išmokau gerai lenkiškai, pažinau, kad ir mums priešiška, lenkų tautą, išigijau išorinių formų, kurių lenkai yra dideli garbintojai. Ir tas man ateityje buvo pravartu. Rūpinausi, ką rasiu Lietuvoje“²⁴. M. Krupavičius, palikęs Rutkus, atsidūręs Lietuvoje, vėl išgirdo sutartines dainas, kurių buvo negirdėjęs kelerius metus, sutiko daug pažįstamų.

Papilė labai skyrėsi nuo Rutkų. Mokyklos sąlygos buvo prastesnės. Inteligentų čia buvo daugiau. Jų kalba buvo rusiška, lenkiška ir lietuviška. Visi gražiai sugyveno, buvo viens kitam tolerantiški. Klebonas Jurskis buvo tikras lietuvis, labai vaišingas ir klebonija buvo tikra internacionalinė vieta. Vikaras Petras Gudauskis buvo šimtaprocentinis lietuvis ir didelis geradarys ir beveik viską atiduodavo, ką turėjo, vargšams ir nepasiturintiems. M. Krupavičius sako: „Ten, pas vikarą, buvo mano širdis ir veikimo dirva. Su kunigu Gudauskiu iš pirmos pažinties sutapome ir veikėme kartu“. Kunigas P.Gudauskis ypač gebėjo žmones patraukti ir įgyti jų pasitikėjimą. Jo gebėjimų dėka visoje apylinkėje užvirė gyvas visuomeninis darbas. Prie jo prisijungė ir M. Krupavičius, taip pat keletas kaimo vyru-

²¹ *Ibid.*, p. 74.

²² *Ibid.*, p. 77.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*, p. 78.

kų. Kiekvieną sekmadienį jie važinėdavo į kaimus ir ten susirinkusiems kaimo gyventojams kalbėjo įvairiomis temomis. Programa įvairavo pagal gyvenimo iškeliamus reikalavimus... „Bet pagrindas mūsų kalbų buvo toks: Lietuva – lietuviams, lietuviuo dvasinė ir medžiaginė gerovė, lietuvių tautinė ambicija“²⁵.

Taip jiems labai aktyviai dirbant, rusai pradėjo juos sekti. Kažkas dar juos įskundė, kad jie nori sukelti revoliuciją ir nuversti valdžią. Teismas ir rusintojai pradėjo juos tardyti. Jiems grėsė didelis pavojus. Kunigas P. Gudauskis ir M. Krupavičius nuvyko pas kleboną Jurskį ir visi tarėsi, ką daryti. Jie turėjo vieną rusą draugą, kuris patarė, kad visą kaltę prisiimtų vienas iš jų dviejų ir jis išnyktų. Kiti galėtų išsiteisinti. Jie nutarė, kad tą kaltę prisiims kunigas P. Gudauskis. Jis sutiko ir slapta išvyko į Ameriką. M. Krupavičius tą patį darbą dirbo ir toliau, bet žymiai atsargiau. Jis nesitenkino tik siaura apylinke, bet savo lietuvišką veiklą plėtė ir toliau. M. Krupavičius sako: „Klausimų skirstymas, mano manymu, buvo visai rimtas. Buvo kalbama apie buvusias revoliucijas ir apie tolesnę lietuvių ateitį. Platesnėj apylinkėj buvo kunigų, kurie dalyvaudavo tose sueigose. Tarp jų buvo ekonomistų, finansininkų. Jie kėlė krašto ekonominius klausimus. Mano akyse čia kunigas pakilo. Man paaiškėjo, kad tais laikais Lietuvos provincijoje kunigas buvo ne tik prasimušęs veikėjas ar bruzdelninkas, bet ir toji ranka, kuri lietuvišką gyvenimą veda į šviesesnę ateitį“²⁶.

M. Krupavičius savo visuomeninį darbą spaudoje pradėjo baigęs Vėverių mokytojų seminariją. 1905 m. jis parašė korespondenciją į laikraštį „Vilniaus žinios“. Ir tai buvo pirmas jo darbas spaudoje. Jis taip pat rašė ir į „Lietuvos žinias“. Vėliau, šiam laikraščiu tapus liaudininkų rupu, jis rašinėti jam nustojo.

M. Krupavičius mėgo Papilę ir Papilės gyventojai mylėjo jį. Bet Krupavičiaus mokytojo karjera ir jo palinkimas į visuomeninį darbą ir darbas šalia mokyklos visuomenėj turbūt jam buvo sunkokai suderinamas. M. Krupavičius sako: „Mokslo metai baigėsi. Baigėsi ir mano mokytojavimo karjera. Nusistačiau daugiau nebemokytojauti, nes Lietuvoje nebuvo vilties pasilikti, o į Lenkiją grįžti nenorėjau. Mokyklos darbą baigiau sąžiningai. Nemaža nudirbta ir už mokyklos sienų. Kada kaimas sužinojo, kad aš rengiuosi iš Papilės išsikelti, vyko ir pavieniai žmonės, ir delegacijos

²⁵ *Ibid.*, p. 84.

²⁶ *Ibid.*, p. 96.

padėkoti už darbą ir įtikinėti nepalikti Papilės. Man kitos išeities nebuvo. Paskutinį kartą užlipau ant kapų piliakalnio prie Daukanto kapo atsisveikinti. Daug kartų buvo mano sėdėta prie Daukanto kapo²⁷.

M. Krupavičius buvo plačios erudicijos ir plačios visuomeninės veiklos žmogus. Pradžios mokyklos mokytojo darbas, matyt, jį varžė ir jis tos profesijos atsisakė. M. Krupavičiui vėl kilo tolesnės karjeros ir pragyvenimo klausimas. Jis visą laiką norėjo toliau lavintis. Kauno gubernijoje tuo metu žymesnių mokslo institucijų buvo nedaug. Jam atėjo į galvą kunigų seminarija ir miškų institutas. Grįždamas namo, jis sustojo Kaune ir užėjo į kunigų seminariją pas rektorių Gasparą Cirtautą. Rektorius mandagiai priėmė, bet, „pamatęs 23-jų metų vyrą, pasiteiravo, kas aš esu, ką dirbau ir iš kurios vyskupijos esu. Sužinojęs, kad esu iš Seinų vyskupijos, patarė kreiptis į Seinų kunigų seminariją“²⁸. Grįžęs namo, jis viską papasakojo motinai. Motina tikėjosi senatvėje pas jį apsigyventi, tačiau, matydama, kad jos viltys nueis niekais, nusiminimo neparodė. Krupavičius sako: „Ji man pareiškė: vaikelai, apsigalvok gerai. Daromas žingsnis bus svarbus. Velyg būti geru mokytoju negu blogu kunigu. Esi suaugęs ir pats gerai žinai. Tau jokio patarimo tuo reikalu neduodu. Jei Dievas laimins tavo užsimojimus, aš džiaugsiuosi. Kiekviena motina būtų laiminga turėdama sūnų gerą kunigą“²⁹. Jam patiko miškai ir norėjo sužinoti, ar jis negalėtų studijuoti miškininkystės institute. Jis nuvyko į tą institutą. Pasikalbėjęs apie studijas, instituto rektorių paklausė, kur jis, baigęs institutą, galėtų gauti darbą. Tas, sužinojęs, kas jis yra, pasakė, kad darbą galėtų gauti tik tolimoje Rusijoje. Lietuvoje darbo negautų. M. Krupavičiui paaiškėjo, kad miškininko profesija jam atkrita. Jis pradėjo ruošti į Seinų kunigų seminariją. Nebuvo tikras, ar priims, nes menkai mokėjo lotynų kalbą. M. Krupavičius rašo: „Iš apylinkės vienu vežimu išvykom net keturiese. Be manęs, vyko Ignas Česaitis, Juozas Šmukštys, Vladas Zienius. Atvažiavę iš Marijampolės, visi keturi buvom priimti į seminariją. Kandidatų buvo 60, o priimti tik 24. Iki mokslo pradžios buvo dar kiek laisvo laiko. Grįžom namo, nes reikėjo apsirūpinti drabužiais, skalbiniais ir t. t. Man prisidėjo dar vienas rūpestis – aprūpinti savo motiną. Nutarėm vėl grįžti prie prekybos. Marijampolėje išnuomojom arbatinę, ir ji išsilaikė, kol aš baigiau seminariją.

²⁷ *Ibid.*, p. 107.

²⁸ *Ibid.*, p. 108.

²⁹ *Ibid.*, p. 110.

1908 m., pasibaigus atostogoms, atsidūriau pasirinktoje kunigų seminarijoje³⁰. M. Krupavičius kunigo profesiją pasirinko tvirtai apsisprendęs. Apie kunigų seminariją jis rašo: „Kunigų seminarija – tai naujas pasaulis. Jis skiriasi ne tik nuo kitų mokyklų, bet ir nuo paprasto kasdienio gyvenimo. Seminarija auklėja tokį žmogų, kokį Dievas yra sutvėręs – pilnutinį žmogų. Seminarija turi išauklėti žmogų, kuris neatitrūktų nuo pasaulio ir nuo jo kasdienio gyvenimo“. Apie kunigo pašaukimą, darbą ir uždavinius ir koks kunigas turi būti, M. Krupavičius sako: „Kunigas, kaip Dievo tarnas ir atstovas žemėje, turi susitvarkyti savo gyvenimą žemėje taip, kad jo širdyje gyventų Dievas ir kad savo globojamus žmones galėtų prie Dievo vesti. Kunigo uždavinys ir darbo vieta ne tik bažnyčia. Kunigas bažnyčioje atlieka didelę savo pareigų dalį. Bažnyčioje jis ką tik atėjusį į pasaulį žmogų kryžiaus ženklų įveda į katalikų šeimą. Rūpinasi tais, kurie savo žemės gyvenimą baigę ir palydi į amžiną poilsio vietą. Siekdamas žmogaus gerovės ir vyresnio žmogaus gyvenimo tikslo ir jo išganymo, eina su žmogumi visur už bažnyčios: į mokyklą, į kariuomenę, į susirinkimus, į šeimas, į gatvę, į rinkas – visur nešdamas Kristų ir nužymėdamas kelią, kuriuo turi eiti tie, kurie nori gyventi su Kristumi. Todėl kunigas turi būti visur: ir žmogaus vidaus gyvenime, ir viešo gyvenimo visose srityse“³¹.

Su tokiomis mintimis ir nusistatymu M. Krupavičius atėjo į kunigų seminariją. Kunigų seminarijos profesūra tada buvo visa lietuviška. Rektorius buvo Vincentas Blaževičius, lietuvis, nors buvo šiek tiek nusiteikęs lenkiškai. Bet M. Krupavičiui mokantis seminarijoje per penkerius metus profesūra pasikeitė – beveik visa tapo lenkiška. Klierikų dauguma iš pradžių buvo lietuviai, bet profesūrai keičiantis, daugėjo ir lenkų klierikų. Seminarijoje tarp lietuvių ir lenkų klierikų vyko tautinė kova. M. Krupavičius sako: „Lietuvių visuomenei ir tautai Seinų kunigų seminarija davė tiek darbuotojų, ypač tautinio gyvenimo srityje, kad jos vardo iš Lietuvos istorijos niekas negalės išmesti“³².

Kiek vėliau seminarijos vicerektoriaumi tapo profesorius Romualdas Jalbžykovskis, labai aktyvus lenkas. Jam esant rektoriaumi, seminarijos profesūra taip pat tapo gana lenkiška. Rektoriaus globojami lenkai klierikai jautėsi esą saugūs, ir toji lenkų ir lietuvių tautinė priešprieša buvo gana

³⁰ *Ibid.*, p. 114.

³¹ *Ibid.*, p. 117–118.

³² *Ibid.*, p. 143.

didelė, kartais net brutali. Lietuviai klierikai buvo įkūrę slaptą lietuvių organizaciją. Tuo metu buvo draudžiama lietuviška spauda, knygos ir laikraščiai. Tačiau lietuviai klierikai to draudimo neklausė. M. Krupavičius beveik visą laiką buvo tos slaptos lietuvių organizacijos pirmininkas. Už tą veiklą buvo norima iš seminarijos jį pašalinti, bet buvo paliktas. M. Krupavičius ir mokytojų seminarijoje, ir kunigų seminarijoje labai stropiai mokėsi ir ruošėsi gyvenimui. Per egzaminus į klausimus atsakydavo daug plačiau, negu buvo rašoma vadovėliuose. Seminarijoje buvo nemaža biblioteka. Jis beveik visas bibliotekos knygas perskaitė. Taip pat sukaupe nemažą savo paties biblioteką. M. Krupavičius ruošėsi kultūriniam, religiniam ir politiniam gyvenimui, tad stropiai studijavo popiežiaus Leono XIII enciklikas: „Rerum novarum“, „Graves de communi“. Jam tas padėjo, ypač socialinio gyvenimo srityje. Enciklika „Rerum novarum“ pasaulyje padarė socialinės sistemos perversmą: darbininkų samdytojai ir apskritai turtingi žmonės pajuto savo pareigas.

Baigęs kunigų seminariją, M. Krupavičius išvyko tęsti studijų į Petrapilio dvasinę akademiją. Ten jis taip pat įsitraukė į aktyvų lietuvių visuomeninį gyvenimą. Dažnai nuvykdavo į Taliną; tapo Lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpti Talino skyriaus pirmininku. Taline ir jo apylinkėse suregistravo penkis tūkstančius lietuvių. Tai buvo platesnės visuomeninės veiklos pradžia.

M. Krupavičius tapo dideliu žmogumi ir kovinga asmenybe – aktyviai darbavosi religinėje, kultūrinėje ir politinėje srityse. Yra parašęs nemažai knygų, daug straipsnių, kurie buvo išspausdinti įvairiuose lietuviškuose žurnaluose ir laikraščiuose. Jo straipsniai ir knygos pilni realaus gyvenimo nurodymų, idėjų ir perspektyvių minčių. Petras Maldeikis yra parašęs apie M. Krupavičių monografiją „Mykolas Krupavičius“³³. Jis taip pat yra surinkęs nemažai M. Krupavičiaus raštų. P. Maldeikis sako, jis visų M. Krupavičiaus raštų negalėjęs surinkti ir suregistruoti, nes tuo metu ne prie visų M. Krupavičius raštų galėjęs prieiti. P. Maldeikis tą darbą rašė tada, kai Lietuva buvo Sovietų Sąjungos okupuota. M. Krupavičiaus testamentą vykdytojų ir jo dokumentų tvarkytojų A. Repšio, dr. Kazio Šidlausko ir kunigo Vytauto Bagdanavičiaus, MĪC, manymu, aptariant M. Krupavičių, tokią plačią ir svarbią asmenybę, reikėtų visą jo veiklą

³³ Petras Maldeikis, Mykolas Krupavičius, Chicago: Lietuvių krikščionių demokratų sąjunga, 1975, p. 493.

suskirstyti į tris dalis. Pirmąją dalį sudarytų jo veikla Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir valstybės kūrimo darbuose. Čia įeitų jo veikla Seinuose, rengiant Lietuvos Konstituciją, kuriant pagrindinius įstatymus ir atliekant žemės reformą. Antrąją jo veiklos dalį apimtų laikotarpis jam pasitraukus iš valdžios. Čia įeitų jo klebonavimas, jo santykiai su Lietuvos valdžia, ūkininkų reikalai, santykiai su vienu ir kitu okupantu. Trečiąją dalį sudarytų jo veikla išėivijoje, kuriant Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK) ir jam vadovaujant. Čia priklausytų laisvinimo veiksnių derinimas, Lietuvių chartos paskelbimas, Pasaulio lietuvių bendruomenės sampratos diegimas bei kiti išėivijos klausimai, prie kurių svarstymo M. Krupavičius aktyviai prisidėjo.

Visapusiškas M. Krupavičiaus asmenybės pažinimas neįmanomas be jo raštų studijų. Būtų gerai, kad atsirastų doktorantų, kurie imtųsi rašyti disertacijas. Aš esu prašytas parašyti straipsnį apie M. Krupavičių, palyginti jį su kitais žymiais Lietuvos veikėjais. Jų mes turėjome: M. Šleževičius, S. Kairys, V. Čepinskis, A. Stulginskis, L. Bistras ir kiti. Bet aš nerandu kito, kuris kartu būtų kultūrininkas, religininkas ir politikas, tai yra tokia visapusiška asmenybė. Aš nerandu, su kuo jį būtų galima lyginti. Jis yra lietuvių tautos, bent XX amžiuje, unikumas. Vytautas Vaitiekūnas prelatą M. Krupavičių laiko epochos lietuviu. Abu apibūdinimai M. Krupavičiui tinka.

Baigiant straipsnį galima teigti, kad M. Krupavičiaus brandos – nuo kaimo bernioko iki žymios asmenybės – šaltiniai: šeima, ypač motina, Iglirkėlių pradžios mokykla, Veiverių mokytojų seminarija, Seinų kunigų seminarija ir Petrapilio dvasinė akademija. Tose mokyklose jis uoliai mokėsi, perskaitė beveik visas tų mokyklų bibliotekų knygas, organizavo slaptas lietuvių kuopeles, jose dirbo ir skleidė lietuviškumą ir tautiškumą. Gebėjo pastebėti gerąsias tų kuopelių narių savybes ir ko galima iš jų pasimokyti. Jis buvo geras kalbėtojas ir rašytojas, yra parašęs daug straipsnių, knygų, pasakęs daug kalbų suvažiavimuose, susirinkimuose, konferencijose, pobūviuose ir seimuose. Jo visi raštai, kalbos, laišakai ir pasisakymai įvairiais klausimais, jei būtų surinkta, būtų Lietuvai labai didelis turtas.